

Landskab

På vej mod en mere inkluderende arkitekturhistorie

Mathilde Merolli

Projektlederne Svava Riesto og Henriette Steiner præsenterer her deres nye projekt *Kvinder i dansk arkitektur 1925-1975 - en ny arkitekturhistorie om køn og praksis* i en samtale om velfærdsstatens byer og landskaber, historisk skrivning og kønsopfattelser i arkitektfagene fra 1930'erne til i dag.

Hvorfor er det nødvendigt at omskrive (landskabs)arkitekturhistorien?

Svava: Det er der rigtig mange grunde til. En af grundene er, at vi i dag lever tæt forbundne med det 20. århundredes arkitektur og planlægning, hvis kvantitet og omfang er helt enorm her i Skandinavien. De fleste af os færdes hver dag i nogle miljøer, der stammer fra det 20. århundrede, særligt fra det store byggeboom fra årene efter 2. verdenskrig. Her blev der anlagt alt fra motorveje, S-togsstationer, nye forstæder, store regionale parksystemer over offentlige institutioner som biblioteker, skoler og svømmehaller helt ned til de legepladser, veje, boliger og arbejdspladser, der er en stor del af de livsmiljøer, mange af os stadig færdes i. Landskabet var helt centralt for byudviklingen og blev set på som et vigtigt velfærdsgode. I dag står vi i en situation, hvor vi på mange måder skal tage stilling til de her landskaber og bygninger. Der sker store forandringer, både konkrete tiltag som energireovering, klimasikring og ghettolov, men også forandringer knyttet til nye måder at drømme om, hvad en offentlig park og by er, og hvordan vi vil bo og leve sammen med mål om bæredygtighed og biodiversitet i fremtiden. Men for at kunne skabe fremtidens velfærdslandskaber, er det vigtigt at kende, forstå og forholde os til det, der er i forvejen, når vi skaber det nye.

Men vi ser jo både herhjemme og internationalt mange nye fortolkninger af det 20. århundredes velfærdsstat og velfærdsarkitektur. Hvorfor har vi brug for nye måder at forholde os til perioden på?

Svava: Det har vi, fordi vi har store huller i vores viden om, hvordan velfærdsstatens byer og landskaber er blevet skabt. Den arkitekturhistoriske litteratur lægger ofte vægt på en håndfuld enkeltpersoner - næsten udelukkende mænd - som vi har en god del viden om. Hvis vi kigger på den danske arkitekturhistorie og landskabsarkitekturhisto-

Arkitekturhistorikerne Svava Riesto og Henriette Steiner vil med et nyt forskningsprojekt kaste lys over kvindelige landskabsarkitekter, planlæggere og bygningsarkitekters oversete bidrag til det 20. århundredes velfærdssamfunds arkitektur. Projektet skal over de næste tre år kortlægge kvinders rolle, virke og betydning i arkitekturfagene i Danmark fra 1925 til 1975. Målet er at skrive en ny form for arkitekturhistorie, der viser arkitekturen som en praksis præget af tværfaglige arbejdsfællesskaber og samarbejder på tværs af discipliner, køn og samfundsmæssige positioner - kort sagt at give en mere fyldestgørende fortælling om, hvordan det 20. århundredes arkitektur i Danmark blev til. Ud over de to projektledere består projektgruppen af arkitekturhistoriker Jannie Rosenberg Bendsen, skribent Mathilde Merolli, designer Liv Løvetand og landskabsarkitektstuderende Frida Irving Søltøft. Projektet er støttet af Realdania, Dreyers Fond, Statens Kunstfond, Københavns Universitet, Danmarks Frie Forskningsfond, Landsbyggefonden og Karin og Georg Boyes Fond.

Agnete Muusfeldt og J. Palle Schmidt, egen have, Åbrinken, Virum, fra bogen *Grøn form - grønt modspil* af Annemarie Lund, 2007. Foto/Photo: Agnete Muusfeldt, 1983. Agnete Muusfeldt and J. Palle Schmidt, own garden, Åbrinken, Virum, from the book *Grøn form - grønt modspil* (Green Form - Green Contrast) by Annemarie Lund, 2007.

Anka Rasmussen, Robert Storm Petersens have, Asgårdsvej 17, Frederiksberg, 1930'erne. Arkivfoto *Landskab* 4, 2013. Fotograf/Photographer: Elfelt. Anka Rasmussen, Robert Storm Petersen's have, Asgårdsvej 17, Frederiksberg, 1930s. Archive photo, *Landskab*, 4, 2013. Anka Rasmussen, fotostater fra midten af 1930'erne. Samlingen af Arkitekturtegninger, Det Kongelige Bibliotek. Foto/Photo: Frida Irving Søltøft. Anka Rasmussen, photostats from the mid 1930s. The Royal Danish Library's collection of architecture drawings.

”Nu kigger vi på én gruppe af individer – kvinder – som vi ved, har været afgørende bidragsydere til velfærdsarkitekturen og håber, at det kan give os en bedre viden om hele feltet.”

rie, er den ofte centreret om nogle få personer – i landskabsarkitekturen kunne det være vigtige figurer som G.N. Brandt og C.Th. Sørensen. Men vi ved for lidt om andre, for eksempel de kvinder, der har arbejdet inden for arkitektfagene i perioden 1925-75, hvor de første generationer af kvinder begyndte at gøre sig gældende i faget. Til trods for at det er vigtigt pionerarbejde, som vi står på skuldrene af, er historien om det stadig meget sparsom. Vi mener, at for at kunne skabe mere alsidige og inkluderende byer og landskaber i fremtiden skal vi også have en bredere forståelse af historien, som rækker længere end kanoniserede arkitekter og værker.

Hvis vi skal undgå at kanonisere enkeltpersoner, hvordan skal vi så skrive arkitekturhistorie?

Henriette: Vi skal kigge på synergier. Noget af det, der kendetegner velfærdsstatens planlægning og arkitektur er tætte samarbejder mellem forskellige faggrene, især mellem planlæggere, arkitekter og landskabsarkitekter. Meget af det samarbejde er gået tabt i historiebøgerne, fordi historikere typisk har fokuseret på individuelle resultater og individuel kreativitet. Men vi ved, at der blev etableret mange kreative arbejdsfællesskaber under velfærdsarkitekturens udvikling. Mennesker med forskellige baggrunde mødtes, indtog forskellige positioner og påvirkede hinanden. Det betyder, at vi står overfor en periode, hvor den drivende kraft ikke nødvendigvis fødes af kreative enkeltpersoner, men faktisk opstår af samarbejder. I de traditionelt mindre prestigefulde hjørner af arkitekt- og designdisciplinerne – i formgivningen af køkkener, hos fagskribenter, kommunalt ansatte planlæggere med mere – skjuler der sig langt flere bidragsydere end de spydspidser, som fylder rigtigt meget i historiebøgerne. Og som af forskellige årsager ofte er mænd.

Så der har faktisk været en stor diversitet i velfærdsarkitekturens samarbejder?

Henriette: Ja. Vi mener, at netop denne mangfoldighed har været fuldstændig afgørende for den kreativitet og

kæmpe transformation, der fandt sted inden for arkitektfagene i årene mellem 1925 og 1975. Men diversiteten er svær at få grebet om, fordi den netop ikke kun ligger hos den enkelte, men strækker sig på tværs af grupper og individer. Derfor har vi valgt at forske i, hvordan kvinderne har bidraget til velfærdsarkitekturen. Nu kigger vi på én gruppe af individer – kvinder, som vi ved, har været afgørende bidragsydere til velfærdsarkitekturen, og håber, at det kan give os en bedre viden om hele feltet.

At forstå kvindernes historie og deres relationer er vores indgangsvinkel til at forstå nogle af de kræfter, der drev velfærdsarkitekturens tværfaglige arbejdsfællesskaber. Kvinder med arkitektfaglige uddannelser er desuden en interessant gruppe, fordi de på trods af deres relativt høje samfundsmæssige status af forskellige årsager ikke havde samme muligheder for at gøre karriere som mange mænd i midten af det 20. århundrede. Deres virke udspiller sig i et interessant spændingsfelt mellem synlighed og styrke på den ene side og begrænsninger af deres mulighedsrum på den anden. Omvendt mener vi også, at den måde, deres bidrag er gledet ud af arkitekturhistorien på, efterfølgende har forstærket marginaliseringen og derfor bidrager til en på mange måder ikke retvisende historieskrivning.

Svava: Det er netop problemet: At mange historikere har fokuseret på de individuelle bygningsværker, der står og lyser op i miljøerne. Dele af arkitekturhistorien har traditionelt arbejdet med et snævert værkbegreb, som er med til at forklare, at vi stadig har meget få fortællinger om de mennesker, som har bidraget til at binde vores miljøer sammen. Her spiller landskabsarkitekturen og dens historieskrivning en spændende rolle, særlig fra midten af det 20. århundrede, hvor faget blev væsentligt i den kæmpemæssige samfundsplanlægning af de danske byers vokseværk på tværs af skalatrin. Men der er stadig huller i den historiske forståelse af, hvordan velfærdens byer og landskaber blev til.

Der er vel også andre mere strukturelle grunde til, at arkitekturhistorien har glemt kvinderne?

Henriette: Ja! En lang række komplekse grunde, som vi stadig er i gang med at forstå. Vi ved, at perioden er præget af forestillinger om 'det kreative geni', blandt andre modernismens forestilling om, at det skabende menneske er et enkeltindivid og den nedarvede kunstnermyte fra 1800-tallets romantik. Kreative arbejdsfællesskaber og samarbejder passer ikke ind i fortællingen om den geniale ener. Arkitekturhistorikere har ofte koncentreret sig om personer, som har kunnet leve op til forestillingen om det kreative geni. Dermed ikke sagt, at det er forkert at binde enkeltstående livshistorier op på værker. Men det er kun én måde at tænke kreativ produktion på.

Der har måske også været udfordringer i forhold til traditionelle kønsroller?

Svava: Både og. Nogle af livshistorierne, vi beskæftiger os med, passer ind i historien om kvinden som husmor, der forlader sit arbejde, når hun får hus og børn – de måtte tage et ultimativt valg mellem arbejde og familieliv. Men det er ikke hele sandheden. For i årene fra 1925 til 1975 ser vi flere kvinder, som faktisk viderefører deres arbejde som arkitekt, efter de får børn. Ragna Grubb (1903-1961), en af Danmarks tidlige kvindelige bygningsarkitekter med egen praksis, rykker sin tegnestue ind i sine forældres hjem, da

hun får børn. Grubb fortsætter altså sin praksis, men på en anden og mindre synlig måde. Vi ser også flere ugifte kvinder i arkitektfagene som for eksempel havearkitekten Anka Rasmussen (1893-1977), der med egen tegnestue og et virke i Danmark og internationalt, viser, at der var mange måder at være kvinde og arkitekt på allerede i 1930'erne.

Hvis vi vender blikket mod i dag: Hvordan oplever I som del af forskningsprojektet den aktuelle kønsdebat?

Henriette: Kønsdebatten er spændende for os, fordi den optager så mange dele af vores samfund. Der sker lige nu nogle værdiskred og spændinger, som er med til at forandre vores forståelse af køn. Og den forandring er med til at skubbe til vores fagfelt. Når vi læser arkitekturhistorien, er perioden 1925-75 præget af en meget binær kønsforestilling om hjemmegående husmødre og hårdtarbejdende mænd i jakkesæt. Men graver vi lidt dybere, finder vi langt flere kønsopfattelser gemt for eksempel i 1920-30'ernes vitalistiske kultur, kropskultur og nøgenkultur, der peger på den hippiekultur, vi kender fra 1970'erne. I begge perioder – som er del af det tidsrum, vi undersøger i projektet – ser vi komplekse og foranderlige forestillinger om køn.

Er I stødt på nonbinære kønsopfattelser i periodens landskabsarkitektur?

Svava: Nu er nonbinær et nutidigt begreb, og diskussionerne var anderledes i det 20. århundrede, end de er i dag. Men spørger du, om vi finder eksempler på, at opfattelsen af køn har været mere flydende og mindre opdelt, end de stereotype kategorier 'feminin' og 'maskulin' tillader, er perioden rig på eksempler. Vi arbejder med en periode, som ikke er 'enten eller', men som giver mulighed for et 'både og'. Og en verden, hvor opfattelsen af det at være kvinde og arkitekt er uløseligt forbundet med specifikke historiske kontekster. Det er den slags kontekster, vi gerne vil undersøge.

Så det er måske mere måderne, vi repræsenterer perioden på, som er stereotype?

Henriette: Ja. Derfor er vi som forskere hele tiden nødt til at konfrontere vores egne forforståelser, perspektiver og forestillinger om fortiden. Vi har sat os for at undersøge kvinders bidrag til dansk arkitektur, men vi er os pinligt bevidst, at vi derved i samme sekund sidder tilbage med nogle forskningsmæssige og erkendelsesteoretiske dilemmaer. Ved at sætte spot på personer, der identificerer sig som kvinder, fremhæver vi én særlig kønsidentitet – og en kønsidentitet som kun i nogle sammenhænge er marginaliseret.

Svava: Og når vi taler om dansk arkitektur, bliver vi samtidig udfordret af vores empiri, da vi gang på gang støder på fagpersoner, som er dybt internationalt forankrede. For eksempel havearkitekten Erna Sonne Friis (1902-1990), som havde otte formative år i Finland og hentede stor inspiration fra England, som hun også rejste til. Kvinderne var, som deres mandlige kolleger, internationalt orienterede og havde en bred kontaktflade. Mange har for eksempel spillet en vigtig rolle i faget ved at organisere internationale udstillinger, publicere på tysk og engelsk og organisere udstillinger via IFLA. Så når vores projekt hedder dansk arkitektur, er det med et stort forbehold, da vi vil lægge vægt på internationale forbindelser. På samme måde er vi bevidst om begrænsningen i, at vi jo kun ser på

Agnete Muusfeldt og J. Palle Schmidt, egen have, Åbrinken, Virum, fra bogen *Grøn form – grønt modspil* af Annemarie Lund, 2007. Foto/Photo: Agnete Muusfeldt, 1983. Agnete Muusfeldt and J. Palle Schmidt, own garden, Åbrinken, Virum, from the book *Grøn form – grønt modspil* (Green Form – Green Contrast) by Annemarie Lund, 2007.

”Vi mener, at for at kunne skabe mere alsidige og inkluderende byer og landskaber i fremtiden skal vi også have en bredere forståelse af historien, som rækker længere end kanoniserede arkitekter og værker.”

Agnete Muusfeldt, Kildeskovshallen, Gentofte. Arkivtegning *Landskab* 8, 1971. 1: indkørsel, 2: forplads, 3: svømmehaller, 4: idrætshaller, 5: servicegård, 6: læplads med sandkasse og bænke, 7: skovstier, 8: solplæne, P: parkering. Agnete Muusfeldt, Kildeskovshallen, Gentofte. Archive drawing, *Landskab*, 8, 1971.

Svava Riesto og Henriette Steiner. Foto/
Photo: Maja Flinck.

”Vores forskningsprojekt vil inddrage informationer og materialer, der før er blevet anset for private eller ubetydelige.”

Svava Riesto er lektor ved Københavns Universitets Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning. Hun er uddannet kunsthistoriker fra Berlin, Tromsø og København og ph.d. i landskabsarkitektur og planlægning. Svava er optaget af, hvordan vi skriver historien om det 20. århundredes arkitektur og af alternative måder at bevare og omdanne byer og landskaber på i dag. Blandt hendes mange internationale publikationer er *Biography of an Industrial Landscape. Carlsbergs urban spaces retold* (Amsterdam University Press 2017).

Henriette Steiner er lektor ved Københavns Universitets Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning. Hun er uddannet ph.d. i arkitekturhistorie og filosofi fra universitetet i Cambridge i Storbritannien og har været tilknyttet som forsker på arkitektskoler i Europa og USA, blandt andet på ETH Zürich i Schweiz og Massachusetts Institute of Technology (MIT) i USA. Henriette interesserer sig for den måde, vi forstår og påvirkes af arkitekturen på, og arbejder aktivt på at nytænke den måde, vi forholder os til de byer og landskaber, vi har arvet fra det 20. århundrede.

Mathilde Merolli er uddannet cand.mag. i litteraturvidenskab ved Københavns Universitet og er ansat på Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning på Københavns Universitet. Hun har en baggrund inden for strategisk kommunikation og er den kommunikationsansvarlige for *Kvinder i dansk arkitektur 1925-75*.

arkitektuddannede kvinder, mens mange andre fagligheder også har bidraget til udviklingen af de fysiske omgivelser. Men vi mener, at vi ved at indsnævre vores materiale forskningsmæssigt, får en mulighed for at skærpe vores blik. Og så bliver det spændende at skrive arkitekturhistorie på tværs af skalaer som køkkendesign, landskabsplanlægning og bygningsarkitektur. Vi tror og håber, at vi netop ved at synliggøre nogle grundlæggende spændinger omkring arkitektfaglig praksis i et historisk lys kan begynde at finde et mere præcist og rigt sprog til at tale om, hvordan det fysiske miljø formes. Vores projekt er kun et lille skridt på den vej og håbet er, at vi kan blive klogere på historien og på nutiden, så vi forhåbentligt både kan skabe mere inkluderende byer og landskaber i fremtiden.

Nu nævner I enkelte kvinder, men siger, at der er mange flere. Hvordan finder I frem til periodens 'usynlige' kvinder?

Henriette: Vi vil støtte os til fagbøger, arkiver og anden dokumentation. En udfordring, når man skriver historien om kvinders bidrag, er dog, at store dele af materialet ikke er optaget i officielle arkiver. Og hvis det er, er det ofte gemt i ægtefællernes mapper eller under byggesagens eller tegnestuens navn, så det kan være tidkrævende at finde disse spredte spor. Kvindernes bidrag til velfærdsstatens arkitektur er ofte sket i fællesskab med andre eller har været mindre prestigefulde. Derfor er deres bidrag i mange tilfælde ikke kommet med i de officielle arkiver. Det gælder desuden også for mange mandlige arkitekter, men nu starter vi med kvinderne. Derfor vil vi også opbygge vores eget alternative arkiv, hvor vi indsamler historier og materiale.

Men hvordan kan I finde ud af noget om de kvinder, der er usynlige i arkiver og fagbøger?

Svava: Ja, at skrive historien med fokus på kvinder, gør, at vi ud over officielle arkiver også må se andre steder, hvor kvinderne har efterladt spor, så som i de enkelte byggesager og i private hjem, i dagspresse og memoirer, samt ikke mindst i de byer og landskaber, hvor de har sat deres aftryk. Vi vil finde spor af kvindernes arbejde på lofter, i skuffer, skabe og kældre hos enten kvinderne selv, deres slægtninge eller samarbejdspartnere. Men fordi vi arbejder med perioden 1925-1975, er en del materiale i fare for at gå tabt. Når familier flytter, mennesker går bort, og der ryddes ud i den oversvømmede kælder, risikerer vi at miste en vigtig del af arkitekturhistorien. Derfor er det helt afgørende, at vi indsamler materialet nu.

På hjemmesiden kalder I jeres eftersøgning for en 'erindringsindsamling'?

Svava: Ordet 'erindring' er knyttet til den engelske fagterm *oral history*, som på dansk betyder mundtlig historie. *Oral history* er en metode i historiefaget, som handler om at fange netop de stemmer, der ofte er fortiede i officielle arkiver, gennem mundtlige beretninger. Vores forskningsprojekt vil inddrage informationer og materialer, der før er blevet anset for private eller ubetydelige.

Hvad kunne det for eksempel være?

Henriette: Det kan være personlige ejendele som fotografier, tegninger, genstande og breve. Ofte vil det være materialer, som er gået i arv fra en tidligere slægtning eller kollega og nu ligger og gemmer sig i kasser på loftet. Men

vi søger også historier om eller fra kvinderne selv. Vi har brug for at komme i kontakt med mennesker fra både interessegrupper og faglige fora, men også privatpersoner fra den bredere offentlighed, som kan bidrage med viden. Derfor bruger vi både sociale medier og vores hjemmeside til at efterlyse erindringer og til at dele artikler, erindringer, fotografier, videoer og lydclip fra interviews, som måske ellers ikke ville forlade forskerkontoret.

Hvorfor er det vigtigt for jer at være et synligt forskningsprojekt?

Svava: Vi vil gerne bidrage til at give en historisk dybde til aktuelle debatter. For os er det vigtigt, at vi ikke kun skriver kvindehistorie, men i stedet kigger på kvinderne som én af mange marginaliserede grupper for at udvide vores forståelse af, hvordan de fysiske omgivelser bliver til. Sidst men ikke mindst er vi synlige for at kunne indsamle erindringer.

Her til slut: Hvad gør jeg, hvis jeg tror, at jeg kan bidrage med viden til jeres forskningsprojekt?

Henriette: Du skriver til os. Det ville vi blive rigtig glade for! Vi er i princippet interesserede af alt: tegninger, historier, materialer, fotografier, personlige erindringer, breve, dagbøger. Nogle af de mennesker, vi taler med, regner ikke deres egne bidrag for noget særligt. Men det er de! Ikke kun for vores forskningsprojekt, men også som mulige arkiver for fremtidens arkitekturhistorie.

Kontakt Jannie Rosenberg Bendsen på
jrb@ign.ku.dk for mere information.